

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 6 Issue 1, p. 199-202, January 2014

Tanıtılan Kitap: Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî, *Târîh-i Buhârâ*, Farsçadan Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara (Aralık) 2013, s. XXII+165, ISBN 978-975-16-2632-5.

Tanıtıcı: Cüneyt Güneş – Araştırma Görevlisi – *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla*

Horasân bölgesinin en eski şehirlerinden olan ve günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Buhârâ, yüzyıllar boyu farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Buhârâ'da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan bulgular, şehrin tarihinin en az iki bin beş yüz, insan yerleşimlerinin ise en az beş bin yıl öncesine uzandığını göstermektedir. Bu anlamda Buhârâ, Eski Çağ tarihi dâhil olmak üzere, dünya tarihi açısından birçok önemli dinî, askerî, siyasî ve iktisadî olayların yaşandığı Orta Çağ döneminde de bölgesinin en önemli kültür ve ticaret merkezlerinden birisi olmuştur. Orta Asya'nın bu önemli tarihî şehri hakkında özellikle X. ve XIII. yüzyıllar arasında kaleme alınan Arap ve Fars kaynakları geniş bilgi vermektedir. Bu kısa girişten sonra esas metnimizde, el-Kubavî tarafından zenginleştirilen ve ilk defa Charles Schefer tarafından Farsça neşri yapılan ve bu neşir dikkate alınarak Türkçeye çevrilen en-Narşahî'nin *Târîh-i Buhârâ* adlı kıymetli eserini tanıtmaya ve değerlendirmeye çalışacağız.

Arap-İslâm fütuhâtının Horasân ve Mâverâü'n-nehr'de henüz tam olarak yerleşmediği bir zamanda Arapça ve oldukça belîğ (anlaşılır) bir şekilde kaleme alınan *Târîh-i Buhârâ*, en-Narşahî tarafından 943-944 senesinde onun çağdaşı olan Samanî hükümdarı Nûh b. Nasr (943-954)'a takdim edilmiştir. Eserin yazarı en-Narşahî, Buhârâ'nın köylerinden biri olan Narşah/Narşak doğumludur. En-Narşahî hakkında tarih veya terâcim kitaplarında bilgiye rastlanılmamakla birlikte rivâyet'e göre 899-900'de doğup 959'da vefat etmiştir.

En-Narşahî'nin İslâm dünyasının doğusunun, özellikle de İran ve Orta Asya'nın en meşhur eserlerinden birisi olarak kabul edilen ve Buhârâ tarihini anlattığı *Târîh-i Buhârâ* adlı eseri, 1128-1129 senesinde “insanların çoğu Arapça kitap okumaya rağbet etmemekteydi ve dostlarım benden bu kitabı Farsçaya tercüme etmemi istediler.” (s. 3) diyerek işe girişen Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Kubavî tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir. Aynı zamanda el-Kubavî, kendi zamanında vukû bulan olayları ve en-Narşahî'nin kaydetmediği bilgileri de esere ilave etmiş ve esas *Târîh-i Buhârâ*'yı gözden geçirerek yeniden düzenlemiştir. Farsça yazılmış en eski şehir tarihi olarak karşımıza çıkan el-Kubavî'nin hazırlamış olduğu bu Farsça metin, gerekli notlar eklenerek Doç. Dr. Erkan Göksu tarafından günümüz Türkçesine tercüme edilmiştir.

Orta Asya tarihi araştırmalarında sıklıkla müracaat edilen *Târîh-i Buhârâ*, İslâm öncesi Buhârâ şehri, Türk tarihi ve erken dönem İslâm tarihi hakkında kıymetli bilgiler içermektedir. Çok zengin bir içeriğe sahip olan eser, sadece tarihçilerin değil aynı zamanda arkeoloji, nüvizmatik, filoloji ve etnografi gibi çeşitli alanlarda araştırmalar yapan araştırmacılar için de önemli bir kaynaktır. Günümüz Türkçesine tercüme edilen bu eserde, Buhârâ şehrinin ortaya

JHS

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

çıkışı, şehrin İslâmiyet öncesi tarihi, Buhârâ ve çevresinde İslâmiyet'in yayılışı, Horâsân'ın içlerine kadar devam eden İslâm fetihleri ve şehirde hüküm süren hânedânlar gibi birçok konu hakkında bilgi bulunmaktadır.

Târîh-i Buhârâ'yı ayrıntısıyla ele alacak olursak eser, içindekiler, önsöz, eser ve müellifi hakkında, *Târîh-i Buhârâ*, kitâbiyât ve indeks'ten oluşmaktadır. Önsöz'ün arkasından eser ve müellifi adlı bölümde, eserin yazarı en-Narşahî'nin hayatı, eseri ve eser hakkında ülkemizde ve yurtdışında yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Çalışma, çeviri metni olduğu için esas metni "*Târîh-i Buhârâ*" bölümü oluşturmaktadır (3-152). *Târîh-i Buhârâ* bölümü, çoğu Arap ve Fars kaynağında olduğu üzere Mukaddime ile başlayarak burada eserin neden kaleme alındığı anlatılmıştır. Bundan sonra ilmî, adâleti ve sâlih kulluklarıyla Buhârâ halkını kadılık makamıyla yöneten zevâtan ve arkasından da aslında bir bataklık olan Buhârâ şehrinin oluşumunu anlatan fasıl'la devam etmiştir. Bu fasıl'da şehrin nasıl Türkistân'dan gelen insanlarla dolup taşıdığı ve imâr edilerek emîrlik statüsüne çıkartıldığı anlatılmıştır. Emirliğin ilk dönemlerinde halka yapılan zulüm sırasında Buhârâ halkının yardım isteği doğrultusunda Buhârâlı zenginlerin, mütercimim Yabagu/Yabgu kelimesiyle ilişkisine dikkat çektiği Beyağu unvanlı bir Türk hakanı ile ilk münasebetleri kurduğu görülmektedir. Bu münasebetler sonucunda en-Narşahî'nin vermiş olduğu bilgiye göre "Türk Hakanın oğlu Şîr-i Kışver, Buhârâ'ya geldi ve halkı bu zulümden kurtardı. Şîr-i Kışver bu vilâyeti çok beğendi ve babasının izniyle burada kaldı. Şîr-i Kışver, Buhârâ (Şehristân-i Buhârâ) şehrini inşâ etti ve köyler kurdu." (s. 11) en-Narşahî'nin vermiş olduğu bu bilgiye göre Buhârâ'nın ilk sakinleri Türklerdir ki aynı müellif, efsanevî Turan padişahı Afrasyab'ın (Alp Er Tunga) Buhârâ şehrinden daha eski olan Râmitîn adlı Buhârâ'ya bağlı bir köyde kaldığını, ordusuyla burada kapandığını ve mezarının Buhârâ'da olduğunu vurgulamıştır (s. 27). Verilen bu rivâyet dikkate alınrsa bölgedeki Türk varlığının çok eskilere dayandığı düşünülebilir.

Hz. Ömer döneminde İslâm orduları, Âmuderya (Ceyhun) Nehrine kadar ulaşırken Muâviye döneminde Horâsân valisi Ubeydullah b. Ziyâd önderliğinde Âmuderya Nehri'ni geçip Buhârâ'ya kadar gelmişlerdir (673). Bu esnada, Batı Göktürk Hânedanlığı tamamen Çin hâkimiyetine girmiş olup (658) Buhârâ ve çevresindeki otorite boşluğunu Türk kökenli mahallî yöneticiler doldurmuştur. İslâm ordularının Buhârâ önlerinde görüldüğü dönemde bölge on beş yıl boyunca başarılı ve âdil yöneticiliği ile ün salmış olan bir Türk Hatunu¹ tarafından idare etmekteydi. Bu Hâtûn ve Müslümanlar ile Türkler arasındaki ilk ciddi münasebetler hakkında, özellikle 673-681 yılları önemli olup *Târîh-i Buhârâ*'da önemli bilgiler bulabilmekteyiz (s. 12-17). Nitekim Ubeydullâh b. Ziyâd'ın ordusuyla Buhârâ'ya ulaştıktan sonraki sert mücadelesi, Hâtûn'un Ubeydullâh b. Ziyâd'ın Buhârâ kuşatmasını engellemek için yapmış olduğu askerî ve diplomatik manevralar ve sonucunda bir milyon dirhem ödemesi şartıyla yapılan anlaşma hakkında bilgi bulabilmekteyiz. Ubeydullâh b. Ziyâd'ın Buhârâ fethi sırasında çok sayıda köle ve ganimet ele geçirdiği ve ele geçirilen köle sayısının dört bin olduğu en-Narşahî tarafından belirtilmektedir. Ubeydullâh b. Ziyâd'ın Buhârâ ve çevresinde Türklere karşı sert müdahale gerçekleştirdiği diğer tarihî kaynaklarda da yer almaktadır (s. 57). Ubeydullah bin Ziyâd'dan sonra bölgeye görevlendirilen Selm b. Ziyâd ve Sa'îd b. Osman gibi Emevî valileri döneminde de aynı yaklaşım devam etmiştir ki, bu durum başta Türkler olmak üzere bölgede yaşayan diğer topluluklar arasında İslâmiyet'in yayılışını olumsuz yönde etkilemiştir. en-Narşahî, bu dönemde henüz daha Müslümanlığı kabul etmemiş olan Türkler için "kâfir"ler, Türk orduları için de "küffâr orduları" tabirini kullanmıştır.

¹ et-Taberî'nin vermiş olduğu bilgiye göre Buhârâ Melikesi olarak karşımıza çıkan bu melike, Kabac Hâtündür.

JHS
200

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

Eserde görüldüğü üzere Müslümanlar ve Türkler arasındaki ilk ilişkiler, daha çok mücadele şeklinde cereyan etmiştir. Ancak bu mücadele sonuçları itibariyle sadece Türk ve İslâm tarihini değil dünya tarihini de etkileyen son derece önemli bir gelişmeyi de gün yüzüne çıkarmıştır. Sonuç itibariyle, özellikle Buhârâ ve çevresinde Türklerin İslâmiyet'i kabul etme sürecini başlatmış olup daha sonraki dönemlerde gelişen Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin en nâdide örneklerinin de yine bu bölgede vuku bulmasına vesile olmuştur.

Eserde, Kuteybe b. Müslim'in Horâsân valiliği dönemine ayrı bir önem verilmiş ve "Buhârâ'nın Fethi ve Orada İslâm'ın Doğuşu" nun Kuteybe döneminde meydana geldiği belirtilmiştir. Kuteybe'nin Beykend ve çevresindeki faaliyetleri, ardından o sırada Verdân Hudât'ın hâkimiyetinde olan Buhârâ üzerine yürüyüşü ve şehrin Müslümanlar tarafından fethi anlatılmıştır. Fetihden sonra Kuteybe'nin Buhârâ'dan hemen ayrılmadığını ve Müslümanlığın şehirde yayılması için ciddi çaba sarf ettiğini görmekteyiz. Nitekim Buhârâ halkı savaş dolayısıyla İslâm'ın gerçek yüzünü göremediği için İslâm'ı zahiren kabul etmiş görünseler de eski inançlarına dönme eğilimindeydiler. Bu doğrultu da Kuteybe, İslâmiyet'i tam anlamıyla yerleştirebilmek için mescidler inşâ etti, âsâr-ı küfr ve mecûsilik geleneklerini yasakladı; bölgede etkin olan yerel idareciler ile de yakın temaslar kurdu. Bunun için Kabac Hatun'un oğlu Tuğşad'ı himâye edip Buhârâ tahtına oturttu ve Tuğşad, bir süre sonra Müslüman oldu. Böylece Müslümanlık bölgede daha kolay yayılma imkânı buldu.

Kuteybe'nin, önceki Emevî valilerinin aksine, İslâmiyet'in bölgede yayılmasını sağlamak amacıyla bir takım faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda eskiden puthâne olan yere Mescid-i Câmî' inşâ etmiş ve Buhârâ halkına her Cuma orada toplanmalarını buyurmuştur. Kuteybe, "Her kim Cuma namâzında hâzır olursa, iki dirhem verilecektir." vaadinde bulunmuş ve bu vaadine karşılık paraya ihtiyacı olan fakirler iki dirhem almak için Cuma namazına iştirak etmişlerdir. Müslüman Arap aileleri, Buhârâlıların ev ve arazilerine yerleştirmiştir. Bunların dışında eserde sınır bölgelerinde ilk başlarda askerî amaçla kurulan ve İslâmiyet'in uzak bölgelerde yayılmasında etkileri bulunan, ancak daha sonra ticarî özellikleri ön plana çıkan ribâtların da inşâ edildiği anlatılmaktadır. Bunlara benzer imâr faaliyetleriyle Buhârâ ve çevresinin İslâmî mimar geleneklerine uygun bir şekilde imâr edildiği ve her yönden gelişmeye açık bir İslâm şehri haline getirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yakın gelecekte Medine ve Bağdat kadar şöhret kazanacak ve *İslâm'ın Kubbesi* (Kubbetü'l-İslâm) olarak anılacak olan şehrin temelleri atılmıştır.

En-Narşahî'nin Buhârâ ve çevresinin siyasî, iktisadî, dinî ve sosyo-kültürel özellikleri hakkında köy adları başlığı altında ayrıntılı bilgiler verdiğini görmekteyiz. En-Narşahî, Buhârâ ve çevresinin, su ve su kanalları, bağ ve bahçesi; kumaşları, tüccarları, pazarları; edib ve şâirleri ile meşhur olduğunu birçok özelliğinin başka bir şehirde bulunmadığını belirtmektedir.

Eserde Buhârâ ve İslâmlaşması hakkında verilen bilgiler dışında Buhârâ'da hüküm süren Sâmânoğulları hakkında da malumat mevcuttur. Sâmânoğullarının atası Sâmân Hudât'ın Müslüman olması, Sâmânoğulları sultanlarının velâyetinin başlangıcından, Horâsân'da çıkan fitneler, Emîr İsmâ'il'in Buhârâ'ya girişi ve adına hutbe okunması; Emîr İsmâ'il'in Buhârâ'da hâkimiyetini sağlamlaştırması, kardeşi arasındaki mücadeleler, Hâlife Mu'taz'd Billâh ile ilişkileri ve hâlife tarafından bütün Mâverâü'n-nehr'in ona verilmesi, Emir'in Tarâz şehrini fethetmesi ve Sâmânoğulları Devleti'ni Orta Asya'nın en güçlü devleti haline getirmesi hakkında bilgiler mevcuttur. Ayrıca Emîr İsmâ'il'in zamanında Buhârâ'nın Dârü'l-mülk yani başkent olması, diğer Sâmânoğulları hükümdarı, devletin son dönemlerinde meydana gelen karışıklıklar ve Gazneliler Devleti'nin kurucusu Sipehsâlâr Alptegin'in Belh ve Gazne'deki faaliyetleri anlatılmıştır (s. 87-152).

JHS
201

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014

Ülkemizde sadece çok az sayıda araştırmacı tarafından ilgi gören *Târîh-i Buhârâ*'nın Türk-İslâm tarihi ile ilgilenen araştırmacı ve okuyucular için ciddi bir kaynak olduğu ortadadır. Tarihî kaynakların çevirisinin zahmetli olduğu düşünüldüğünde *Târîh-i Buhârâ*'nın tercümesinin ortaya çıkışında ciddi bir emek sarf edildiği aşikârdır. Ciddi çevirinin yanı sıra kaynağı incelerken okuyucunun aklında soru işaretlerinin kalmasına sebebiyet verebilecek hemen her tarihî hadise, tabir, kişi vs. Doç. Dr. Erkan Göksu tarafından ilave not ve açıklamalarla anlaşılır hâle getirilmiş ve metin içeriği ciddi kaynak paylaşımı ile zenginleştirilmiştir. Böylece okuyucu, dönemin veya günümüzün başka kaynaklarına yönlendirilmiş, metni daha iyi anlaması sağlanmış ve okuyucunun dipnotlarda verilen bilgiler hakkında nesnel bir değerlendirme yapabilmesine olanak tanınmıştır. Bu doğrultuda hem içeriği hem de notları itibariyle *Târîh-i Buhârâ* adlı kaynağın ülkemizdeki tarih literatüründeki yerini almış olduğunu aynı zamanda Orta Çağ Türk-İslâm tarihi üzerine yapılan çalışmalarda da önemli bir boşluğu dolduracağını belirtebiliriz.

JHS
202

History
Studies

Volume 6
Issue 1
January
2014